

Prof. dr hab. Halina Parafianowicz, prof. emeryt

Uniwersytet w Białymstoku

Recenzja dorobku naukowego i monografii habilitacyjnej dr Przemysława Benkena *Kryzys w komunistycznych Chinach w 1989 roku i jego wpływ na sytuację w PRL oraz stosunki dwustronne. Przyczyny, przebieg, konsekwencje*, Szczecin–Warszawa 2022, Wydawnictwo Instytutu Pamięci Narodowej, ss. 400.

I. Sylwetka naukowa Habilitanta

Dr Przemysław Benken jest absolwentem magisterskich studiów w Instytucie Historii i Stosunków Międzynarodowych na Uniwersytecie Szczecińskim, które ukończył w 2009 roku (studia międzynarodowe, specjalność regiony świata), oraz politologii (specjalność bezpieczeństwo) w Instytucie Politologii, gdzie studiował w latach 2006-2011.

Zainteresowania Przemysława Benkena wojną w Wietnamie i ofensywą Tet, przyniosły pierwsze publikacje, powstałe na bazie pracy magisterskiej, przedstawiającej komunistyczną ofensywę w Wietnamie Południowym na początku 1968 roku. Były to popularnonaukowe książki: *Ofensywa Tet 1968* (Warszawa 2010 ss. 264) oraz *Ap Bac 1963* (Warszawa 2011, ss. 94). Publikacje te były ściśle związane z obszarem jego ówczesnych zainteresowań naukowych i problematyką przygotowywanej rozprawy doktorskiej.

W maju 2012 r. Przemysław Benken obronił pracę doktorską „Ofensywa Wielkanocna 1972 (kulminacyjny punkt wojny wietnamskiej)” na Wydziale Historycznym Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i uzyskał tytuł doktora nauk humanistycznych w zakresie historii ze specjalności historia wojskowa. Rozprawę doktorską, poświęconą jednej z najważniejszych i najbardziej znanych kampanii wojny wietnamskiej, opublikował pod tym samym tytułem jeszcze w 2012 roku (*Ofensywa Wielkanocna 1972 (kulminacyjny punkt wojny wietnamskiej)*, Oświęcim 2012, ss. 372). W tym czasie przygotował także książkę popularnonaukową o wojnie Imperium Brytyjskiego z plemieniem Zulusów, będącą efektem jego zainteresowań historią wojskową i konfliktami (*Wojna zuluska 1879*, Zabrze 2012, ss. 277).

Dr Przemysław Benken swoją karierę zawodową związał z Instytutem Pamięci Narodowej. Od października 2012 r. został zatrudniony jako pracownik naukowy Referatu Badań Naukowych Oddziałowego Biura Edukacji Narodowej Instytutu Pamięci Narodowej w

Szczecinie/Oddziałowego Biura Badań Historycznych IPN Szczecin, gdzie z czasem awansował (od 2019 r.) na stanowisko głównego specjalisty. Zainteresowania badawcze dr Przemysław Benkena – o czym świadczą kolejne publikacje – od początku oscylowały wokół kilku zupełnie odmiennych pól badawczych. W ramach pracy zawodowej brał udział w Centralnych Projektach Naukowych IPN („Struktury i metody działania aparatu bezpieczeństwa w Polsce, 1944-1989”, „Opozycja i opór społeczny w PRL 1956-1989”, „Władze PRL wobec środowisk twórczych, dziennikarskich i naukowych” oraz „Ludowe Wojsko Polskie jako element aparatu represji”). Rezultatami prac w ramach tych projektów były zarówno referaty na konferencjach, jak i sukcesywnie publikowane przez Przemysława Benkena artykuły w polskich periodykach i pracach zbiorowych, monografie oraz edycje źródłowe. Z uwagi na fakt, że były to działania związane z jego pracą zawodową i projektami w IPN, nie widzę potrzeby omawiania tych publikacji. Może jedynie z obszernego dorobku z tych lat w tym zakresie, tytułem przykładu warto odnotować ciekawą i nowatorską monografię naukową (*Tajemnica śmierci Jana Rodowicza Anody*, Warszawa 2016, ss. 256; wyd. II, Warszawa 2019), opartą na interesującej i solidnej bazie źródłowej, w której – analizując przyczyny i przebieg śledztwa przeciwko uczestnikowi Powstania Warszawskiego – starał się wyjaśnić okoliczności jego śmierci. Praca spotkała się z uznaniem szerszych kręgów odbiorców, o czym świadczy nominacja do nagrody w Konkursie im. Hanny Szwankowskiej oraz nagroda im. Janusza Kurtyki przyznana w 2022 roku za publikację, jak pisano, poświęconą AK i postawom Polaków podczas II wojny światowej. Warto też dodać, że z czasem publikacja ukazała się w anglojęzycznej wersji (*The Mysterious Death of Jan „Anoda” Rodowicz*, Warsaw 2023, ss. 273), wchodząc w ten sposób do szerszego obiegu naukowego.

Równolegle do swojej aktywności zawodowej i publikacji w tym zakresie dr Przemysław Benken kontynuował swoje wcześniejsze zainteresowania i pasje badawcze związane z historią wojskową oraz konfliktami i wojnami w Indochinach. Warto więc wspomnieć o istotnej i nowatorskiej na gruncie polskim naukowej monografii - *Ofensywa Tet 1968. Studium militarno-polityczne* (Szczecin 2014, ss. 238). Praca oparta na wzbogaconej bazie źródłowej była poszerzoną wersją wcześniej opublikowanej książki popularnonaukowej z 2010 roku. Należy odnotować, że Autor konsekwentnie powracał (i będzie to robić w przyszłości) do wątków podejmowanych już wcześniej w swoich publikacjach, wzbogacając – dzięki łatwiejszej dostępności do baz danych, zwłaszcza zdigitalizowanych – materiał źródłowy swoich badań oraz najnowszą anglojęzyczną literaturę przedmiotu. Warte odnotowania są publikacje na temat bitew z wojen indochińskich, a w szczególności

pierwsza na gruncie polskim monografia dotycząca słynnej i owianej legendą bitwy o tzw. Wzgórze Hamburger *Hamburger Hill 1969* (Warszawa 2016, ss. 164) oraz praca popularnonaukowa o dwóch bitwach w Wietnamie Południowym w początkowej fazie wojny, które miały ważne znaczenie dla dalszych losów konfliktu - *Ap Bac 1963–Binh Gia 1964. Dwie bitwy, które zmieniły bieg II wojny indochińskiej* (Zabrze-Tarnowskie Góry 2018, ss. 96).

W dorobku naukowym Habilitanta warto odnotować interesujące i mające pewien walor poznawczy, oparte na istotnych źródłach archiwalnych, artykuły dotyczące uczestnictwa polskich dyplomatów i oficerów w pracach Międzynarodowej Komisji Nadzoru i Kontroli w Korei („Uwagi na temat najnowszych prac dotyczących aktywności Misji Polskiej w Komisji Państw Neutralnych w Korei w latach 1953–1989 oraz możliwość ich uzupełnienia na podstawie nowych źródeł”, „Wybrane aspekty działalności polskiej delegacji w Komisji Nadzorczej Państw Neutralnych w Korei w latach 1953–1989” oraz „Problematyka stosunków między Misją Polską do Komisji Nadzorczej Państw Neutralnych a Sztabem Wojskowej Komisji Rozejmowej strony Koreańskiej Armii Ludowej/Chińskich Ochotników Ludowych w Kaesongu oraz wytyczne w tej sprawie”). Warte też są odnotowania publikacje Przemysława Benkena na temat pracy attachatu wojskowego przy ambasadzie polskiej w Hanoi („Relacje Demokratycznej Republiki Wietnamu z Chińską Republiką Ludową i Związkiem Socjalistycznych Republik Sowieckich w latach 1969–1971 w kontekście II wojny indochińskiej. Perspektywa attachatu wojskowego przy ambasadzie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w Hanoi” oraz „Krwawy test „wietnamizacji” z perspektywy wywiadu wojskowego PRL. Operacja Lam Son 719 w notatkach informacyjnych Attachatu Wojskowego przy Ambasadzie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w Hanoi”). Teksty te, oparte na zadawalających źródłach oraz obcojęzycznej literaturze przedmiotu, zasługują na pozytywną ocenę.

Istotnym obszarem zainteresowań Habilitanta, z czasem nabierającym na znaczeniu, stała się problematyka związana z sytuacją wewnętrzną i narastaniem kryzysu w ChRL w latach osiemdziesiątych XX w. Rezultatami swoich cząstkowych badań dzielił się on sukcesywnie w postaci referatów na konferencjach, a potem kolejnych artykułów. Były one, co warto podkreślić, w dużej mierze oparte na kwerendzie archiwalnej w polskich zasobach. Do ciekawszych i istotnych należą: „O religii w Chińskiej Republice Ludowej. Notatka z rozmowy przeprowadzonej przez radcę ambasady polskiej w Pekinie z zastępcą kierownika Pracowni Badawczej w Urzędzie do spraw Religii przy Radzie Państwa Chińskiej Republiki Ludowej 20 sierpnia 1987 roku” oraz „Wojciech Jaruzelski „otwiera” Chiny. Wizyta I

sekretarza Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Państwie Środka w 1986 roku”).

W kolejnych latach dr Benken kontynuował badania nad polityką wewnętrzną i rozgrywkami partyjnymi w ChRL w tym samym przedziale chronologicznym, poszerzając je nieco pod względem rzeczowym. Na bazie poważnej kwerendy archiwalnej, zwłaszcza w MSZ i AAN, powstały dwa ciekawe i nowatorskie artykuły, które były rezultatami badań nad narastającym kryzysem w Chinach („Burza nad Pekinem”. Przyczyny, przebieg i konsekwencje kryzysu w Chińskiej Republice Ludowej w 1989 r. w świetle archiwów Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej” („Dzieje Najnowsze”, 2019) oraz „Zanim nadeszła „pekińska wiosna”. Konflikty w łonie Komunistycznej Partii Chin w latach osiemdziesiątych – perspektywa Wydziału Zagranicznego Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej” („Echa Przeszłości”, 2022).

W ostatnich latach dr Przemysław Benken pomnażał swój dorobek o kolejne artykuły, które ukazywały się również w pracach zbiorowych. Tytułem przykładu odnotujmy: „Stosunek Chińskiej Republiki Ludowej do kryzysu w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w latach 1980–1981 i następstw wprowadzenia stanu wojennego” [w:] *Stan wojenny po czterdziestu latach. Nowe spojrzenie*, red. W. Polak, S. Galij-Skarbińska, M. Damazyn, Bydgoszcz-Toruń 2022 oraz „Stosunek Chińskiej Republiki Ludowej do przemian zachodzących w Polsce w latach 1986–1989” [w:] *Kryzys w partii – partia w kryzysie. Ostatnia dekada PZPR*, red. T. Kozłowski, M. Siedziako, Warszawa 2023. Podejmowane w tych tekstach problemy znajdą też swoje odzwierciedlenie w przygotowywanej potem monografii naukowej (o czym za chwilę).

Pisarstwo naukowe dr Przemysława Benkena cechuje pewna konsekwencja poszukiwań badawczych wokół pokrewnej tematyki, a zarazem poszerzanie pól tematycznych. Autor od lat interesuje się, jak sam to określa, szeroko rozumianą historią wojskową i wojen, publikując obficie/dużo w tym zakresie. Są to monografie naukowe, jak też popularnonaukowe oraz liczne artykuły i recenzje. Mając na uwadze aktywność i dorobek Habilitanta należy też wskazać na jego zaangażowanie i prace redakcyjne w przygotowaniu pięciu tomów *Studia nad wojnami w Indochinach* (Oświęcim, kolejne tomy z lat 2013, 2014, 2016, 2018, 2020). Był on redaktorem trzech tomów oraz współredaktorem z Jaremą Słowiakiem dwóch pozostałych. Do tego autorskiego pomysłu – jak pisze – pozyskał jako autorów kilku badaczy ze Stanów Zjednoczonych oraz polskich specjalistów i znawców problematyki, jak też początkujących adeptów nauki na tym polu badawczym. W kolejnych tomach sam też zamieszczał artykuły dotyczące głównie wojny w Wietnamie.

Warto odnotować aktywność Habilitanta na polu konferencyjnym, co było przede wszystkim związane z jego pracą zawodową. Jak podaje w Autoreferacie, był on współorganizatorem czterech konferencji naukowych realizowanych w ramach projektów badawczych IPN, a brał udział łącznie w kilkudziesięciu konferencjach ogólnopolskich organizowanych przez Centralę IPN i oddziały miejscowe oraz krajowe ośrodki akademickie. Przedstawiane tam referaty ukazywały się potem drukiem i figurują w jego dorobku. Nie zauważyłam natomiast udziału dr Przemysława Benkena z referatami na konferencjach zagranicznych. W Autoreferacie nie podaje żadnych informacji w tym zakresie, a jedynie nadmienia, że brał udział w dwu webinarach z symultanicznym tłumaczeniem, zorganizowanych we współpracy z Fundacją im. Janusza Kurtyki w Central Connecticut State University w New Britain (25 maja 2023) i University of St. Thomas w Houston (30 września 2023). Celem tych spotkań była promocja wspomnianej wcześniej publikacji (*The Mysterious Death of Jan „Anoda” Rodowicz*).

Nie odnotowałam też uczestnictwa Habilitanta w międzynarodowych projektach, ani prowadzenia badań we współpracy z zagranicznymi ośrodkami naukowymi, choćby amerykańskimi czy brytyjskimi specjalizującymi się w problematyce chińskiej czy szerzej dalekowschodniej. Byłoby to z pewnością bardzo przydatne w pracach badawczych i przygotowaniu monografii naukowej (o czym za chwilę).

Dr Benken jest osobą niezwykle pracowitą i zaangażowaną w rozmaite inicjatywy redakcyjne, organizacyjne i popularyzacyjne. Był recenzentem wydawniczym publikacji tematycznie odpowiadającym jego zainteresowaniom i kompetencjom, jak również recenzował artykuły do specjalistycznych polskich periodyków. Jest też niestrudżonym popularyzatorem historii Polski i powszechnej XX wieku, wygłaszał liczne odczyty, organizował debaty i panele dyskusyjne z udziałem młodzieży szkolnej etc. Był pomysłodawcą i redaktorem serii broszur popularnonaukowych poświęconych bitwom w czasie wojny polsko-bolszewickiej oraz największym bitwom Legionów Polskich.

Niewiele mogę powiedzieć o doświadczeniu dydaktycznym Habilitanta. Z Autoreferatu wynika, że w latach 2012-2017 pracował – jak to określił – jako „nieetatowy pracownik naukowy” na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, gdzie na kierunku wojскоznawstwo na Wydziale Nauk Historycznych, prowadził szeroką gamę przedmiotów (m.in. „Współczesne konflikty lokalne i zwalczanie terroryzmu”, „Bezpieczeństwo międzynarodowe”, „Sztuka wojenna po 1945 r.”, „Historia i współczesność sił oraz służb specjalnych”, „Wojsko w przekazie medialnym”). Nie odnotowałam w jego Autoreferacie

informacji, by prowadził seminarium, bądź był promotorem prac licencjackich czy magisterskich.

II. Ocena głównego osiągnięcia naukowego, a więc przedstawionej przez Habilitanta monografii - *Kryzys w komunistycznych Chinach w 1989 roku i jego wpływ na sytuację w PRL oraz stosunki dwustronne. Przyczyny, przebieg, konsekwencje, Szczecin–Warszawa 2022, Wydawnictwo Instytutu Pamięci Narodowej, ss. 400.*

Praca niniejsza jest rezultatem wieloletnich poszukiwań badawczych dr Przemysława Benkena. Podjął on ambitną próbę zmierzenia się z problematyką, która - choć w Chinach jest swego rodzaju tabu – budziła od początku zrozumiałe zainteresowanie w świecie i ma niezwykle bogatą literaturę przedmiotu dotyczącą kryzysu w ChRL w latach 1980. i brutalnie stłumionych protestów w Pekinie, które weszły do powszechnego obiegu jako masakra na Placu Tiananmen. Problematyka ta wciąż budzi, o czym świadczą kolejne publikacje, ożywione zainteresowanie badaczy, m.in. w USA (często chińskiej diaspory), Niemczech, Francji, Włoszech. Warto podkreślić, że próby reform w ChRL, a zwłaszcza narastający kryzys w 1989 roku i dramatyczne wydarzenia w Pekinie wiosną 1989 roku, zakończone brutalną pacyfikacją w dn. 3-4 czerwca 1989, znajdowały dużo większe zainteresowanie badaczy na Zachodzie, niż w Polsce i krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Z tego punktu widzenia podjęcie niniejszej tematyki przez dr Przemysława Benkena wydaje się być uzasadnione, a zarazem ciekawe i obiecujące dla polskiego czytelnika/odbiorcy, także ze względu na zapowiedź przedstawienia wpływu kryzysu 1989 roku w Chinach na sytuację w Polsce i stosunki bilateralne.

Baza źródłowa

Autor, który nie jest sinologiem (co nie jest krytyką lecz stwierdzeniem faktu) i z wiadomych powodów nie mógł dotrzeć do najważniejszych dla tematu źródeł chińskich, wykorzystał podstawowe dokumenty chińskie przetłumaczone na język angielski. Istotnym źródłem i w dużej dawce wykorzystanym w niniejszej publikacji są *The Tiananmen Papers. The Chinese Leadership's Decision to Use Force Against Their Own People - in Their Own Words*, ed. by A.J. Nathan, P. Link, London 2001. Szczegółowe informacje zawarte w tych protokołach ze spotkań i narad chińskich przywódców w czasie kryzysu w 1989 roku dobrze oddają narastające napięcia i dramat z perspektywy najwyższych władz ChRL i w znacznym stopniu uzupełniają inne dostępne materiały, zwłaszcza anglojęzyczne. Mimo kontrowersji i

wątpliwości niektórych badaczy, co do autentyczności tego źródła, jest ono często przywoływane w publikacjach autorów zagranicznych.

W pracy wykorzystane zostały (i to jest pewien plus) użyteczne amerykańskie dokumenty dyplomatyczne i wywiadowcze dostępne w wersji elektronicznej, m.in. *The U.S. 'Tiananmen Papers'. New Documents Reveal U.S. Perceptions of 1989 Chinese Political Crisis* oraz *Tiananmen Square, 1989: The Declassified History*, a także – jak pisze Autor – wybrane dokumenty z Wilson Center Digital Archive. To wartościowe i użyteczne źródła, pokazujące narastający kryzys polityczny w Chinach z perspektywy amerykańskiej. Mylącym jest jednak, moim zdaniem, zapis tych źródeł w tradycyjnej postaci; raczej powinny być podane jako netografia z zapisem daty dostępu do poszczególnych dokumentów.

Pewnym walorem opracowania, co warto podkreślić, jest to, że dr Przemysław Benken dotarł do interesujących i ważnych dla tak ujętego tematu, polskich źródeł archiwalnych, o których wzmiankuje (s. 16-17). To niewątpliwy plus, bowiem istotne dokumenty z Archiwum Akt Nowych w Warszawie oraz Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych, a także Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej zostały przez niego wykorzystane.

Autor zapowiedział też wykorzystanie pism z przemówień uczestników wydarzeń oraz – jak pisał: „Sięgnięto również po bogaty zagraniczny materiał prasowy” (s. 17). Niestety ta obiecująca zapowiedź nie znalazła potwierdzenia w tekście, czy przypisach. I o to mam spore pretensje, bo niezwykle przydatne i bardzo ważne byłoby przedstawienie reakcji ówczesnych światowych mediów, zwłaszcza prasowych, które żywo i na bieżąco reagowały na narastający kryzys w ChRL. Sięgnięcie po zagraniczny materiał prasowy dr Benken ograniczył w zasadzie do skądinąd ciekawej i wartościowej polskiej publikacji (ale był to selektywny wybór) *Chiny rok po Tiananmen*, opracowanej przez Roberta Jurczakowskiego z serii „Zeszyty Dokumentacyjne”, wydanej przez Polską Agencję Prasową w 1990 roku. Przywołane za pośrednictwem tego wyboru w omawianej monografii kilka razy teksty m.in. z „Newsweeka”, „Neue Zürcher Zeitung”, „Wirtschaftswoche” czy „El Pais” nie świadczą o faktycznym i wystarczającym wykorzystaniu zagranicznych materiałów prasowych (jeszcze do tego wróć).

Bardzo skromnie prezentuje się wykaz pamiątek i wspomnień (tylko 13, z czego 8 to pozycje polskich autorów i odnoszące się do przemian w Polsce). Warto wszak zauważyć, że Autor wykorzystał wspomnienia kilku uczestników i świadków tych dramatycznych wydarzeń, zwłaszcza Zhao Ziyanga (*Prisoner of the State, The Secret Journal of Premier Zhao Ziyang* (New York 2009) oraz jednej ze studenckich liderów: Chai Ling (*A Heart for Freedom. The Remarkable Journey of a Young Dissident, Her Daring Escape and Her Quest*

for the Free China's Daughters (b.m.w. 2011). Pamiętnik Ling jest ciekawym i użytecznym źródłem, mimo subiektywizmu i towarzyszących potem kontrowersji wokół postaci liderki, także w kręgach chińskiej diaspory w Stanach Zjednoczonych. Ale tej pozycji nie ma w wykazie bibliografii (s. 366), a w Indeksie występuje pod literą C. Przydatna też była, jak wynika z tekstu, relacja naocznego świadka tego dramatu, dziennikarza Philipa J. Cunninghama (*Tiananmen Moon. Inside the Chinese Student Uprising of 1989* (Lanham 2009)).

Oczywiście dla pełniejszego obrazu przedstawianych zagadnień można było, i pewnie warto było, literaturę wspomnieniową wzbogacić, bo jest sporo takich prac, także anglojęzycznych. Upominałabym się m.in. o Simmie Scott, Bob Nixon, *Tiananmen Square. An eyewitness account of the Chinese people's passionate quest for democracy* (Seattle 1989); Rowena Xiaoqing He, *Tiananmen exiles: voices of the struggle for democracy in China* (New York 2014; aczkolwiek pojawiła się w przypisie, s. 264), Anna Wang, *Inconvenient memories: A personal account of the Tiananmen Square incident and the China before and after* (New York 2019).

Literatura przedmiotu

Niezwykle lapidarnie i nonszalancko potraktował dr Benken we Wstępie do monografii dotychczasową historiografię w zakresie podjętej przez niego problematyki badawczej. Stanowi badań i literaturze przedmiotu poświęcił zdawkowe uwagi, co również znalazło odzwierciedlenie na końcu książki (s.367-372) w skąpych i selektywnym wykazie zamieszczonym jako „Opracowania”, w którym zabrakło niektórych prac przywoływanych w przypisach. Ze zdumieniem odnotowałam, że w monografii naukowej literaturze przedmiotu poświęcił jedynie króciutkie stronicowe „omówienie”, odnosząc się do trzech publikacji dotyczących kryzysu w Chinach autorów anglojęzycznych (Ezra F. Vogel, Timothy Brook oraz Philip J. Cunningham) i czterech prac polskich autorów piszących na ten temat (Wojciech Giełżyński, Bogdan Góralczyk, Krzysztof Gawlikowski i Jan Rowiński, s. 18) oraz monografii Antoniego Dudka *Reglamentowana rewolucja*. I do twórczości wymienionych autorów, ściśle i bezpośrednio związanych z podjętą w pracy problematyką, a w szczególności z protestami studentów i masakrą w Pekinie, dr Benken bardzo często sięgał, o czym świadczą zarówno liczne przypisy, jak też cytaty z ich książek (do tego jeszcze wrócę).

Aczkolwiek Autor niniejszej pracy sięgnął do podstawowych opracowań, to jednak - moim zdaniem - listę lektur należało poszerzyć o ważne dla tematu publikacje (a więc też artykuły), a w szczególności monografie, a także pozycje natury ogólniejszej. Doskonale rozumiem, że zawsze można dyskutować na temat zasadności i kryteriów wyboru

określonych publikacji naukowych. Tym niemniej niedosyt budzi fakt, że Autor omawianej książki w tak niewielkim stopniu dotarł i wykorzystał funkcjonujące od lat w obiegu naukowym wartościowe opracowania, zwłaszcza anglojęzyczne. Zabrakło mi, by ograniczyć się do kilku przykładów, prac szczególnie przydatnych dla omawianej tematyki, choćby: James Miles, *The legacy of Tiananmen: China in disarray* (An Arbor 1996), Joseph Fewsmith, *China since Tiananmen: from Deng Xiaoping to Hu Jintao* (Cambridge University Press 2008), Michel Cormier, *The legacy of Tiananmen Square* (2013), która wcześniej ukazała się w języku francuskim, Louisa Lim, *The People's Republic of amnesia: Tiananmen revisited* (Oxford University Press 2014), Jeremy Brown, *June fourth: the Tiananmen protests and Beijing Massacre of 1989* (Cambridge 2021). Można i warto też było poszerzyć listę lektur dotyczących biografii Deng Xiaopinga, np. o anglojęzyczne prace autorstwa Richarda Evansa czy Michaela Dillona, choć - jak wynika z tekstu - Autor w dużym stopniu sięgnął do innej też ważnej biografii chińskiego przywódcy (Ezra F. Vogel, *Deng Xiaoping and the transformation of China* (Cambridge 2011).

Struktura i problematyka monografii

Celem omawianej monografii, jak pisze dr Benken we Wstępie (s. 9) „jest określenie przyczyn kryzysu w Chińskiej Republice Ludowej w drugiej połowie lat osiemdziesiątych XX w. oraz analiza jego przebiegu i konsekwencji, również w kontekście wpływu na stosunki chińsko-polskie i sytuację wewnętrzną Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”. Spójrzmy zatem jak Autor ten zamiar zrealizował, a więc przejdźmy do monografii.

Praca składa się ze Wstępu, czterech rozdziałów, Zakończenia, Kalendarium, Bibliografii oraz użytecznego Indeksu osobowego i Ilustracji. Monografia, nasycona szczegółowymi danymi, bogatą faktografią i rozbudowanymi przypisami, obejmuje łącznie 400 stron, a jej lektura staje się sporym wyzwaniem dla każdego czytelnika, w tym zwłaszcza recenzenta.

Zacznijmy zatem od Wstępu, do którego mam sporo zastrzeżeń. Szkoda, że zamiast wyraźnie w nim postawionych problemów i pytań badawczych, Autor już na tym etapie podzielił się też wnioskami, a więc rezultatami swoich badań, które powinien zawrzeć w Zakończeniu. Tytułem przykładu, s. 10 „W ocenie autora najważniejszym źródłem kryzysu w ChRL była nie dość szybko wzrastająca stopa życiowa społeczeństwa chińskiego”; s. 11 „Wyniki przeprowadzonych przez autora badań wskazują, że chociaż kryzys był postrzegany jako realny problem, to przynajmniej niektórzy komunistyczni decydenci uznawali go również za szansę na umocnienie swej pozycji w państwie”.

We Wstępie spodziewałam się szerszej prezentacji bazy źródłowej i omówienia jej wagi dla realizowanego tematu, przydatności i użyteczności do analizy omawianych kwestii i problemów badawczych. A tego mi zabrakło, bowiem trudno uznać, że Autor należycie wykonał to zadanie na niespełna 2 stronicach w lapidarnych uwagach (s.16-17).

Po krótkim omówieniu kolejnych rozdziałów i konstatacji, że „W zakończeniu zawarto najważniejsze wnioski” (s. 20) Wstęp niniejszej monografii kończy niejasny i niezrozumiały dla czytelnika akapit, zaczynający się od słów „Autor odstąpił od prezentowania szerszego tła historycznego i analizy maoizmu, gdyż istnieje już dostateczna literatura przedmiotu w języku polskim poświęcona temu zagadnieniu (...)”.

Nie wchodząc szczegółowo w sprawy konstrukcji pracy oraz tytułów rozdziałów i podrozdziałów – które są czasem zbyt enigmatyczne, publicystyczne, a więc i dyskusyjne – swoje zastrzeżenia ograniczę do wybranych przykładów. Zwraca uwagę przede wszystkim dysproporcja poszczególnych rozdziałów, poczynając od pierwszego liczącego 45 stron („Problemy reform Deng Xiaopinga”), bardzo rozbudowanego drugiego, aż 164 strony („Burza nad Pekinem”), 46-stronnicowego trzeciego („Reperkusje”) oraz rozdziału czwartego („Wpływ kryzysów końca lat osiemdziesiątych na relacje dwustronne ChRL i PRL”), zajmującego 65 stron tekstu.

Zakończenie (s. 355-361), które z natury powinno być podsumowaniem wyników badań, nie do końca spełnia te wymogi, tym bardziej że dr Przemysław Benken w dużej mierze przywołuje w nim w postaci cytatów (!- H.P.) opinie i ustalenia innych autorów, m.in. J. Rowińskiego (s. 355), E.F. Vogla (s. 356), C.C. O’ Briena (s. 357), R. Mittera (s. 359), R. Góralczyka (s. 360). Jest to poważna wada warsztatowa (do czego jeszcze wrócę w dalszej części recenzji).

W celu zilustrowania sposobu korzystania Autora ze źródeł, analizy materiału i umiejętności (lub ich braku) dokonywania syntezy i wyciągania wniosków odniosę się teraz do wybranych zagadnień omawianej monografii. Dr Przemysław Benken wykonał bardzo żmudną pracę i zebrał dużo interesującego materiału dotyczącego omawianej problematyki, prześledził i przedstawił – z uwzględnieniem pewnego szerszego kontekstu – genezę i dramatyczne wydarzenia, zakończone, jak pisano wówczas w światowych mediach i do dziś to określenie funkcjonuje nie tylko w publicystyce, ale i w pracach naukowych, masakrą na Placu Tiananmen, choć wiadomo, że brutalna pacyfikacja protestujących odbyła się w innych miejscach w Pekinie, co szczegółowo opisuje. Monografia, mimo krótkiej perspektywy chronologicznej, zawiera liczne fragmenty interesującego materiału, co stanowi jej pewien walor, choć niekoniecznie odkrywczy, bo wiele z omawianych w niej zagadnień znalazło już

wcześniej odzwierciedlenie w światowej literaturze przedmiotu, zwłaszcza anglojęzycznej, co zresztą potwierdza tekst niniejszej publikacji. Wielość i różnorodność opisywanych zagadnień (często zbytnio szczegółowych, a nawet drobiazgowych, choćby sprawy działań wojsk i pacyfikacji protestów studentów) jest niezwykle bogata, co może częściowo tłumaczyć fakt, że w niektórych fragmentach nie udało się uniknąć swego rodzaju przegadania.

W rozdziale pierwszym, który jest w pewnym sensie wprowadzeniem do zasadniczego tematu, dr Benken pokrótce przedstawił reformy w ramach tzw. polityki czterech modernizacji, której patronował Deng Xiaoping, znakomicie rozgrywający konserwatystów i reformatorów oraz najważniejsze przyczyny narastającego kryzysu w ChRL w drugiej połowie lat osiemdziesiątych. Dynamicznemu rozwojowi gospodarczemu towarzyszyła korupcja, nepotyzm, uwłaszczenie nomenklatury, patologie, spekulacja, co w połowie lat 1980. powodowało rosnące rozczarowanie i niezadowolenie Chińczyków, zwłaszcza inteligencji. Walki frakcyjne z udziałem sekretarza generalnego KPCh Zhao Ziyanga, premiera Li Penga i wciąż bardzo wpływowego Deng Xiaopinga, „małego sternika”, doprowadziły do kumulacji problemów i napięć, a w następstwie do poważnego kryzysu. Autor dosyć rzeczowo pokazał jak problemy gospodarcze Chin wpływały na nastroje i niezadowolenie społeczne, m.in. inteligencji, jak również na sprzeczności w kierownictwie KPCh, ogniskujące się niebawem na konflikcie między sekretarzem generalnym Zhao Ziyangiem a jego rywalami i przeciwnikami. Pokrótce omówione zostały walki wewnętrzne o polityczne przywództwo i sukcesję w kontekście programu gospodarczego i politycznej liberalizacji, co budziło ożywione zainteresowanie w świecie.

W niezwykle obszernym rozdziale drugim (który z łatwością i pożytkiem mógł być podzielony na kilka odrębnych rozdziałów) omówiony został narastający lawinowo kryzys i jego poszczególne etapy, przy czym uwaga Przemysława Benkena skupiona została na wydarzeniach rozgrywających się w Pekinie od połowy kwietnia do początku czerwca 1989, choć przywołuje on też informacje o protestach w innych miastach. Wiele uwagi poświęcono tu zwłaszcza przyczynom eskalacji żądań protestujących i protestom głodowym na Placu Tiananmen, narastającym sprzecznościom i konfrontacyjnym poczynaniom Zhao Ziyanga z jego partyjnymi przeciwnikami, wprowadzeniu stanu wyjątkowego oraz brutalnemu rozprawieniu się wojska z protestującymi.

W rozdziale trzecim przedstawiono pokrótce następstwa krwawej pacyfikacji Pekinu i jej wpływ na sytuację wewnętrzną ChRL, a w szczególności działania, jakie podjął Deng Xiaoping, by nie dopuścić do zmian politycznych i zachować supremację KPCh oraz kontynuowanie reform gospodarczych i współpracy międzynarodowej. Pobieźnie też

przedstawiona została czy też raczej zasygnalizowana reakcja Zachodu na wydarzenia chińskiej wiosny i brutalne rozprawienie się z protestującymi studentami, robotnikami i mieszkańcami Pekinu na początku czerwca 1989 roku.

W rozdziale czwartym omówiono pokrótce stosunki chińsko-polskie w drugiej połowie lat osiemdziesiątych, zwłaszcza ich ożywienie w następstwie wizyty w Pekinie we wrześniu 1986 roku I sekretarza KC PZPR Wojciecha Jaruzelskiego, cieszącego się – jak pisze, s. 289 – pozytywną opinią gospodarzy za doprowadzenie do stabilizacji w Polsce po wprowadzeniu stanu wojennego w 1981 r. Wizyta na tak wysokim szczeblu przyczyniła się do reaktywowania kontaktów między KPCh a PZPR oraz żywienia i ocieplenia bilateralnych relacji chińsko-polskich. W dalszej części Autor przedstawił wpływ, jaki wydarzenia w Polsce od drugiej połowy 1988 r. do wiosny 1989 r. wywierały na społeczeństwo ChRL i kierownictwo KPCh. Szukał też związku protestów studenckich w PRL, które miały miejsce w pierwszej połowie 1989 r., z wydarzeniami w Pekinie oraz zastanawiał się nad oddziaływaniem/wpływem pacyfikacji protestujących w Pekinie na rozwój sytuacji wewnętrznej w PRL po pierwszej turze czerwcowych wyborów. Przedstawił też pobieżnie reakcję społeczeństwa polskiego na brutalną pacyfikację protestujących, zastanawiając się nad jej potencjalnym oddziaływaniem na nastroje w Polsce. Jako wyraz solidarności z Chińczykami walczącymi z opresyjnym reżimem, przywołał demonstracje odbywające się przed chińskimi placówkami dyplomatycznymi w Polsce.

Impulsem do protestów studenckich wiosną 1989 była śmierć 15 kwietnia 1989 roku Hu Yaobanga, byłego sekretarza generalnego KPCh. Autor wiarygodnie i przekonująco pokazał okoliczności tych wydarzeń, czasem nawet trochę spoza kulis, przedstawiając Deng Xiaopinga jako „konserwatywnego pragmatyka”, który jednak - w obliczu radykalizacji protestów i w obawie utraty władzy - zdecydował o wykorzystaniu wojska do stłumienia protestów.

Szczególnie wiele uwagi poświęcił Autor dramaturgii wydarzeń rozgrywających się wiosną 1989 roku, a ściślej od końca kwietnia do początku czerwca i brutalnej pacyfikacji w dn. 3-4 czerwca, ze szczegółowym omówieniem przygotowań, po ogłoszeniu stanu wyjątkowego, do operacji wojskowej i rozprawienia się z demonstrantami w stolicy (s. 182-235). Obszernie i wręcz drobiazgowo opisał kolejne dni protestów i ich dynamikę, manipulacje i podgrzewanie nastrojów, infiltrację przez agentów bezpieczeństwa, strajk głodowy, zróżnicowane opinie liderów etc. Szerzej i ze szczegółami przedstawił dr Benken wprowadzenie stanu wyjątkowego i późniejsze walki oraz niezwykle brutalne rozprawienie się z protestującymi studentami, robotnikami i ludnością cywilną. Przygotowania do operacji i

ruchy wojsk (w tym czuje się znakomicie jako specjalista historii wojskowej) i skrupulatne opisy zajmują spore fragmenty niniejszej książki. Warto też podkreślić, że Autor odwoływał się nieraz do ciekawych dokumentów i relacji (co ważne, bo starał się spojrzeć na to z perspektywy rządzących, jak i protestujących), ale w zbyt dużym stopniu korzystał z opracowań innych badaczy, cytując nadmiernie właśnie ich opinie i wyniki ich badań.

Dostrzegam i doceniam próby dr Benkena, który też czasem dystansował się do ustaleń badaczy czy też podejmował próbę polemiki z opiniami funkcjonującymi od dawna w literaturze przedmiotu. Jest to niewątpliwy plus i rezultat jego badań, bowiem niejednokrotnie – używając ulubionej frazy „w ocenie autora” - przedstawiał własne przemyślenia i zdanie na określony temat (np. s. 104, 138-139, 166-167, 170).

Zabrakło mi, co wcześniej sygnalizowałam, szerszego sięgnięcia do materiałów prasowych i pokazania reakcji świata, zwłaszcza Zachodu, a w szczególności Stanów Zjednoczonych na narastający kryzys wewnętrzny w Chinach, co wzbogaciłoby wydatnie niniejszą publikację. Użyteczne, by nie rzec wręcz niezbędne, byłoby sięgnięcie do ówczesnych komentarzy prasowych (choćby „New York Timesa”, a jest on-line) i reakcji amerykańskiej opinii publicznej. Byłoby to przydatne do pokazania i udokumentowania ówczesnych nastrojów społecznych, ich roli i wpływu na stosunek czynników rządowych do narastającego kryzysu i dramatycznych wydarzeń w Pekinie, zakończonych brutalną akcją pacyfikacyjną przeprowadzoną przez wojsko. Wzbogaciłoby to ogólnikowe i powierzchowne uwagi (podrozdział w r. III stosunek zagranicy s. 277-285) odnośnie reakcji Zachodu i USA na nadciągający, a potem rozgrywający się dramat i krwawe stłumienie studenckich protestów. Przydatna w tym zakresie jest m.in. publikacja: Mike Chinoy, *Assignment China: an oral history of American journalists in the People's Republic* (Columbia University Press 2023).

Szkoda, że Autor nie pokusił się o głębsze refleksje na temat ówczesnej polityki międzynarodowej, w szczególności w kontekście amerykańskiego zaangażowania na Dalekim Wschodzie i rywalizacji z ZSRS, co miało wówczas tym większe znaczenie po niedawnej normalizacji stosunków chińsko-radzieckich. Amerykański ambasador Winston Lord kończący misję w Pekinie szczegółowo raportował do Waszyngtonu o narastających napięciach i walkach frakcyjnych w Chinach. Ciekawe byłoby przyjrzeć się trochę bliżej celom wizyty prezydenta George’a H.W. Busha w Chinach w dn. 25-27 lutego 1989 i spotkaniu z Deng Xiaopingiem. Amerykanie wyrażali nadzieje na rozbudowę wzajemnych relacji, zwłaszcza gospodarczych oraz handlowych i przywiązywali do oficjalnej wizyty prezydenta dużą wagę, także w kontekście planowanej w późniejszym terminie wizyty

Michaiła Gorbaczowa, do której doszło w dn. 15-18 maja 1989, a więc już w trakcie burzliwych protestów na Placu Tiananmen. Kolejny ambasador amerykański, James Lilley bardzo często raportował do Departamentu Stanu, szczegółowo informując o wydarzeniach w Pekinie, a dobrze poinformowani analitycy z CIA konsekwentnie twierdzili, że mimo walk frakcyjnych w KPCh, i tak faktycznym decydentem i rozgrywającym był wciąż Deng Xiaoping. Proponowali wprost „realistyczne podejście” i „systematyczny dialog” z chińskim partnerem. Rozważano nawet wizytę byłego prezydenta Richarda Nixona i pełną normalizację stosunków gospodarczych oraz wojskowych. Także po brutalnym rozprawieniu się z protestami na początku czerwca 1989 roku – mimo formalnych sankcji USA – wielu ekspertów i analityków wprost postulowało robienie biznesu z ChRL. Eric Hyer, nie był odosobniony w krytyce hipokryzji rodaków, czemu dał wyraz w artykule pod wymownym tytułem „Values Vs. Interests: The U.S. Responses to the Tiananmen Square Massacre”. Podobny też był stosunek państw Europy Zachodniej, bowiem nałożone na Chiny sankcje po niespełna roku zostały zniesione i powrócono do normalnych relacji gospodarczych. A zatem powrócono do *business as usual*, o czym krytycznie nieraz pisano w mediach, wskazując na deklaracyjną retorykę czynników oficjalnych, która nie znajdowała potwierdzenia w praktyce.

Bodaj najciekawszymi, udanymi i wartościowymi poznawczo są fragmenty pracy – oparte na raczej mało znanych czy po prostu nie wykorzystywanych przez innych badaczy polskich źródłach archiwalnych - dotyczące relacji wzajemnych i reakcji obu stron na wydarzenia odbywające się w tym samym czasie, tj. w 1989 roku w ChRL i PRL. Raporty, szyfrogramy i notatki polskich dyplomatów z Pekinu, zgromadzone skrupulatnie przez Autora, okazały się wartościowym i przydatnym źródłem do analiz i pokazania wydarzeń w Chinach i narastającego kryzysu w 1989 roku z tej perspektywy, jak też – choć w znacznie skromniejszym stopniu - reakcji na nie polskich czynników rządowych w Warszawie. Szkoda, że dr Benken, skupiając uwagę na notatkach i raportach polskich dyplomatów i przedstawicieli służby dyplomatycznej w Chinach, niewątpliwie ważnych dla tematu (zwłaszcza dla tak skonstruowanego rozdziału IV) nie podjął próby wnikliwszej analizy i refleksji nad wpływem tychże informacji na reakcje i poczynania polskich władz na niwie polityki wewnętrznej. Spodziewałabym się analizy i komentarzy na temat wpływu tychże doniesień z Pekinu (lub ich braku) na politykę wewnętrzną i poczynania polskich władz wiosną 1989 r. Przy głębszej kwerendzie i analizie polskich źródeł stwarzałoby to unikatową szansę na nowatorskie i oryginalne wnioski w zakresie wzajemnego oddziaływania

rozgrywających się wydarzeń w ChRL i PRL na ówczesne stosunki bilateralne, tj. wiosną 1989 roku, a także w kontekście dezintegracji systemu państw socjalistycznych.

Z zainteresowaniem obserwowano, jak pisze Autor, przemiany zachodzące w Polsce i szerzej w Europie Środkowo-Wschodniej. Ale chińskie czynniki rządowe, zwłaszcza dygnitarze partyni, w obawie o swoją władzę, wyrażali raczej niepokój, że może to być inspiracją dla rodaków. Podobnie, jak wcześniej postrzegali oni Polskę jako potencjalny czynnik destabilizacji w stosunkach międzynarodowych, a przynajmniej tak to przedstawiano we własnym środowisku i dla opinii publicznej w Chinach. Głosili potrzebę zachowania pokoju i normalizację relacji z zagranicą, by kontynuować reformy gospodarcze i rozwijać stosunki z innymi krajami.

Niezbyt przekonujące są tu uwagi o zainteresowaniu demonstrantów w Pekinie sytuacją w Polsce, a tym bardziej o ich rzeczywistej wiedzy na temat polskich przemian czy też jakichś wzorców, do których protestujący w Pekinie nawiązywali. Hasła „Chiński Wałęso – gdzie jesteś?”, pojawiające się na robotniczych transparentach, o których wspomina Autor (s. 102), to raczej incydentalne przykłady. Jeśli były faktyczne inspiracje przemianami w Polsce i pokojowymi rozwiązaniami nabrzmiałych konfliktów, to należałoby ten problem dokładniej opisać i udokumentować /uwiarygodnić źródłowo. Raczej dużo ważniejszą sprawą dla protestujących (o czym zresztą Autor pisze) było nagłośnienie ich żądań w prasie zachodniej i wykorzystanie do tego obecnych tam przedstawicieli wielu gazet i mediów zagranicznych.

Jak wiadomo, władze PRL, by zachować dobre relacje bilateralne, nie potępiły pacyfikacji protestujących na Placu Tiananmen. Ale na ochłodzeniu stosunków bilateralnych zaciążyła porażka PZPR w czerwcowych wyborach 1989 r., które – z oczywistych powodów – nie mogły być zachęcającym przykładem czy wzorcem dla chińskich przywódców. Osłabienie PZPR, postępujące wpływy Zachodu, a zwłaszcza USA w Polsce i Europie Środkowo-Wschodniej, oficjalnie krytykowano i wręcz ostrzegano przed podobnym scenariuszem w ChRL. Stanowiło to, jak podkreślano, zagrożenie dla procesu reform gospodarczych i umacniania ustroju socjalistycznego w Chinach, a w gruncie rzeczy chodziło o zachowanie władzy.

Uwagi końcowe

Jest to w dużym stopniu praca odtwórcza i deskrypcyjna, podnosząca wiele kwestii już dobrze opracowanych, o czym świadczą jej fragmenty i przypisy odwołujące się do literatury przedmiotu oraz liczne cytaty zaczerpnięte również z opracowań. I o te cytaty, zbyt częste i nieraz zbyt długie z publikacji innych badaczy (a nie ze źródeł!) mam duże pretensje.

Poważnym problemem metodologicznym i warsztatowym są częste i długie cytaty z opracowań, nierzadko zajmujące jedną trzecią albo pół i więcej strony. Tytułem przykładu przywołam jedynie niektóre (s. 54-55, 85-86, 104, 105-106, 125-126, 166), a nawet prawie całą stronę (s. 148-149). Nie zdarzyło mi się nigdy wcześniej mieć do czynienia w pracach naukowych z taką nagminną praktyką w takiej skali. W całej publikacji trudno znaleźć kilka kolejnych stron, gdzie nie ma długich cytatów, bowiem Autor z upodobaniem przywołuje w postaci cytatów całe partie z różnych materiałów i źródeł. Przywołam jedynie niektóre z nich: s. 44-45, 81-82, 108-109, 164, 202, 206-208, 210-211, 268, 280-281. Swoiste rekordy cytowania to strony: 171-173, 175-177. I choć tym razem dotyczy to *Tiananmen Papers* (a więc źródła) to trudno takie praktyki uznać za właściwe i zasadne. Zważywszy na wagę i ewentualną przydatność niektórych dokumentów w niniejszej monografii można je było zamieścić w postaci Aneksów.

Jest to praca nierówna, bowiem w niektórych udanych i ciekawych fragmentach są istotne analizy, własne refleksje i oceny Autora, właśnie na bazie przeprowadzonych badań. Oceniana monografia, mimo wad i licznych mankamentów, posiada też swoje walory, a niektóre jej wątki, choć nie wyczerpują tematu, skłaniają do pytań i polemicznych uwag i wymagają dalszych pogłębionych badań. Jest to praca w znacznej mierze deskrypcyjna, materiałowa, której bardzo dużą część zajmują cytaty nie tylko ze źródeł, ale też z opracowań, a więc opinii i ustaleń innych badaczy. Rodzi to poważne wątpliwości i pytanie o zasadność podjętego tematu i omawianie problemów, które zostały już należycie opisane/wyjaśnione przez badaczy. Nawet w Zakończeniu dr Przemysław Benken posiłkuje się cytatami z dorobku innych autorów, zarówno polskich, jak i zagranicznych.

Lektura niniejszej monografii utwierdza mnie w przeświadczeniu, że pośpiech w przygotowaniu pracy do druku nie był najlepszym doradcą. Niektóre fragmenty książki są przesadnie rozbudowane, bardzo szczegółowe i nasycone rozlicznymi detalami niekoniecznie istotnymi. Przegadane fragmenty pracy są – w moim odczuciu – mankamentem, zakłócają jasność wyводу, tym bardziej że są tam także powtórzenia. Z powodzeniem można było (i trzeba było) dokonać nie tylko wnikliwej analizy, ale i uogólnień oraz prób bardziej syntetycznego ujęcia omawianych zagadnień. Wcześniejsze publikacje dr Przemysława Benkena dowodzą, że absolutnie posiada on intelektualne i warsztatowe zdolności do przedstawienia pracy na znacznie wyższym poziomie metodologicznym i merytorycznym.

Monografia habilitacyjna jest – jak pisze sam Autor - zwieńczeniem jego wieloletnich badań, których cząstkowe rezultaty przedstawiał we wcześniejszych publikacjach. Jej przygotowanie wymagało z pewnością dużego nakładu pracy i warto dostrzec, a nawet

docenić trud, wysiłek i ambitne zadania, które sobie postawił. Ale finalny rezultat przedstawiony jako główne osiągnięcie trudno uznać za pracę naukową wnoszącą istotny wkład do badań w zakresie omawianej tematyki.

Z prawdziwą przykrością muszę więc stwierdzić, że w świetle przedstawionych przeze mnie uwag, monografia habilitacyjna dr Przemysława Benkena *Kryzys w komunistycznych Chinach w 1989 roku i jego wpływ na sytuację w PRL oraz stosunki dwustronne. Przyczyny, przebieg, konsekwencje* nie stanowi znacznego wkładu w rozwój dyscypliny historia i nie odpowiada wymaganiom określonym w art. 219 ust. 1 pkt. 2 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*.

Kalina Paofianowicz

Białystok, 8 lipca 2025.